

теорія, методи, маркетинг. – 2010. -№2. - С.142-154; 11.Смелзер Н. Социология. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.; 12. Штомпка П. Социология социальных изменений.- М: Аспект-Пресс, 1996. 13. Эйзенштадт С. Конструктивные элементы великих революций: культура, социальная структура, история и человеческая деятельность// THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1993. – Т.1. - №2.; 14. Eisenstadt S.N. Tradition, Change and Modernity. – New York, 1973. – P.151; 15. Crozier M. Friedberg E L'Acteur et le Systeme. Les Contraintes de l'action collective. – Paris: Editions du Seuil, Erhard 1977; 16. Le Bon G. La Psychologie des foules, Presses Universitaires de France, Paris, 1963, p.2; 17. Merton R. K. 1938. 'Social structure and anomie', American Sociological Review, 3, pp. 672-682.

УДК 316.4.063.3

Чернова К.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, д-р соц. наук, ст.наук.співробітник

МІЖЕТНІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК МОДЕЛЬ КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

У статті розглянуто явище міжетнічної інтеграції, зокрема, зазначається, що міжетнічна інтеграція – це процес, який покликаний забезпечити утворення в Україні сучасної нації як поліетнічної спільноти, об'єднаної інститутом громадянства.

Ключові слова: інтеграція, толерантність, поліетнічна спільнота.

Одним з наслідків трансформаційних процесів у колишньому пострадянському просторі виступає **актуалізація** феномена етнічності. Цей процес супроводжується включенням етнічних спільнот у формування етнополітичного простору, в якому вони конституюються як структурний елемент українського суспільства. У таких умовах етноси та етнічні групи відшуковують нові форми і методи соціального функціонування, а питання національних меншин завжди було тим «лакмусовим папірцем», за допомогою якого, власне, визначається стан суспільства. Становище етнічних меншин у державі є показником рівня загальної культури соціуму, правової, політичної культури й культури міжнаціональних відносин, тому вони потребують особливих правових гарантій захисту своїх інтересів, а також цивілізованого розв'язання власних проблем.

Нашим **завданням** буде розгляд проблеми міжетнічної інтеграції, яка виступає ключовою в соціологічній теорії суспільства, оскільки роз'яснює особливості формування системи як цілісності та її ефективного функціонування. Міжетнічна інтеграція виступає як процес взаємодії двох і більше етносів, що зумовлює формування в них спільних культурно-побутових ознак, не викликаючи при цьому змін етнічної самосвідомості. На сьогодні доцільним є наукове напрацювання теорії і практики такого процесу взаємодії, визначення в ньому активної ролі політичних та культурних інститутів обох сторін.

Інтеграція суспільства виступає пріоритетною метою розвитку демократії, зближення інтересів етнонаціональних груп в будь-якому полі- етнічному соціумі. Причому успіх інтеграції не в останню чергу залежить від позиції самої більшої меншини того чи іншого соціуму. Що ж до інтеграційних процесів, то основним напрямом бажаного розвитку виступає створення єдиного демократичного громадянського суспільства, політичної нації, поряд із збереженням етнічних, лінгвістичних та інших відмінностей. Зазначимо, що мотивація респондентів у виборі інтеграції як найбільш перспективної моделі багатонаціонального суспільства носить комплексний характер, оскільки на неї здійснює вплив перш за все колективна ідентичність респондентів, а також уявлення про індивідуальну культурну автономію осіб, які належать до національної меншини. При цьому важливість лінгвістичної ідентичності як мотиваційного стимулу не зумовлюється виключно примордіальними цінностями, прив'язаністю до традицій.

Як відомо, у сучасній етносоціологічній науці досить поширеним є твердження про те, що полікультурні регіони з довгостроковим співіснуванням етнічних груп виявляються достатньо збалансованими системами. Тут переважають інтегративні процеси, виникають так звані надетнічні спільноти регіонального типу, для яких характерний певний «сплав» культурних особливостей, поліетнічного населення: знання мов, елементів традиційних культур, звичаїв та норм поведінки [1, с.176]. Системний аналіз факторів, що детермінують стан міжетнічних відносин, вимагає докладного аналізу їхніх культурних чинників... Адже у цьому процесі вступають між собою у контакт представники різних етнокультур і, що не менш важливо, особистості, яким притаманний різний рівень підготовленості та готовності до міжкультурних комунікацій. Їхній успішний розвиток залежить: по-перше, від реально існуючої близькості або віддаленості культурних систем; по-друге, від сприйняття розміру культурної дистанції між представниками тих етногруп, що контактують між собою; по-третє,

етнокультурної компетентності та існуючих установок (позитивних або негативних) на сприйняття та прийняття представників інших культур [1, с.185].

Концептуальне дослідження цієї проблеми було здійснене в межах структурно-функціонального підходу до аналізу суспільства (Т.Парсонс). Так, зокрема, згідно концепції Т.Парсонса, інтеграція означає наявність впорядкованих, безконфліктних відносин всередині соціальної системи, важливими ознаками якої виступають соціальний порядок, консенсус та стабільність. Т.Парсонс виділяє чотири складові процесу інтеграції: *культурні* – міра узгодженості між культурними стандартами, нормами та зразками поведінки індивідів та груп; *нормативні* – дотримання спільних цілей та цінностей, усвідомлення свого статусу в суспільстві та групі; *комунікативні* – обмін культурними досягненнями та інформацією; *функціональні* – взаємозалежність між особами, включеними в різні рольові структури, що обумовлені існуючим розподілом праці [1, с.142-143].

Подібними до вищезазначених тенденцій є положення Е.Дюркгейма відносно механічної та органічної солідарності. Так, зокрема, згідно його положень, механічна солідарність пов'язує індивіда і суспільство, прямо, без посередництва і зростає в зворотному відношенні до індивідуальності. В суспільстві, де така солідарність є розвинутою, індивід не належить сам собі, а ним розпоряджається суспільство. Така солідарність впливає із подібностей і досягає свого максимуму тоді, коли колективна свідомість перевищує індивідуальну [2, с.137-138]. А органічна солідарність виникає внаслідок суспільного поділу праці і базується на відмінностях. Вона можлива за умови, коли індивід має власну сферу дій і вбачає в інших особистість. І чим більшою є ця сфера, тим міцнішим є зв'язок, який забезпечує єдність для суспільства [2, с.139]. На його думку, органічна солідарність інтегрує індивідів, дає їм відчуття солідарності і забезпечує єдність соціального організму. Тобто, згідно основних положень Е.Дюркгейма, солідарність – це універсальна цінність, яку визнають усі члени суспільства.

До речі, однією з найважливіших соціокультурних домінант громадянського суспільства, на думку британського соціального теоретика Е.Гелнера, є плюралізм як визнання соціокультурних відмінностей та практика їхнього взаємного пристосування-співіснування («акомодації»). «Стратегія взаємного толерантного співіснування відмінностей, що безпосередньо стосується практичної реалізації плюралізму, має значення не лише як теоретико-методологічний принцип, а й також як політична практика суспільної життєдіяльності, пов'язаної із здатністю до ненасильницького розв'язання суспільних проблем, компромісу та толерантності, зокрема у багатонаціональних і багатокультурних суспільствах» (А.Ліпхард) [3, с.51].

В цілому ж, про стан інтегративних процесів у суспільстві можна судити на основі таких характеристик суспільного життя, як: гармонійний чи конфліктний характер співіснування етнічних та етнокультурних груп, що утворюють етнонаціональну структуру суспільства; сформованість загальнонаціональної, громадянської ідентичності, її рівень та глибина, місце у загальній структурі соціальних ідентичностей (етнічної, регіональної, локальної тощо); лояльне відношення меншинних груп до країни, громадянами якої вони є, їхня адаптованість до економічної та політичної системи, інтеріоризація норм, цінностей тощо, які визначають специфіку суспільства; засвоєння його культури на рівні асиміляції чи акультурації. А відсутність усіх цих ознак є свідченням дезінтеграції суспільства, яке може мати різну глибину та форми прояву [1, с.167]. Зазначимо, що становище етнічної групи в багатоетнічній країні визначається тим, що її екзогенні регулятивні відносини виходять за рамки білатеральних (етногрупа – титульний етнос) і вступають в складну взаємодію із включенням міжгрупових зв'язків, а міцність міжетнічних зв'язків всередині таких спільнот залежить від їхньої інституціональної наповненості

На сьогодні потенціал міжетнічної інтеграції в соціальній сфері проявляється в таких умовах: 1) зацікавленість в економічному розвитку галузей в умовах, коли етнічні групи зайняті лише в одній сфері діяльності; 2) формування середнього класу, який об'єктивно виступає за збереження стабільності розвитку, в чому зацікавлені всі громадяни, незалежно від національності; 3) діяльність етнічних груп в різних економічних нішах, яка створює зацікавленість у взаємодії [4, с.465]. Роз'яснення тенденції тісного спілкування людей, яких об'єднує лише спільна етнічна приналежність або територія походження є двоякою. Адаже чи навряд для багатьох із іммігрантів моральна підтримка співвітчизника задовольнить потребу в «ностальгії» за батьківщиною, проте в переважній більшості ці взаємозв'язки являють собою своєрідні «точки опори» в умовах інооточуючого середовища. Можливість вижити в новій етнокультурній та економічній сферах, в межах якої соціально-економічні ніші вже заповнені і поділені, уявляється можливим лише за спільних зусиль, в тому числі, важливою є також наявність солідного капіталу, ніж того, яким володіє окрема особа або навіть сім'я [5, с.128].

На думку багатьох західних авторів, розвиток сучасного ринку праці безумовно розвиває існуючу етнічну своєрідність, яка економічним прогресом зводиться до мінімуму і стає не так помітною. Аргументом для більшості західних дослідників служить твердження, що рушійним моментом в орієнтаціях етнічних груп виступають пошуки відповідного місця в економічній структурі. В цих пошуках, за Є.Лайфером, етнічні характеристики втрачають для особи своє значення, оскільки вони не відіграють ніякої ролі в механізмі складання і розвитку ринку праці [6, с.107]. Оскільки домінантна група (її верхівка) володіє реальною владою, то вона впливає на характер нестабільності у відносинах

з підлеглою групою в зв'язку з конкуренцією за робочі місця. Одним із проявів цього стала своєрідна структура використання робочої сили або більш широко – своєрідний ринок праці, який в західній соціологічній літературі називається «подвійним ринком праці». Сутність концепції «подвійного характеру ринку праці» зводиться до визначення останнього як такого, який складається із двох секторів або сегментів – первинного і вторинного, - заповнюваних робочою силою згідно її професійно-кваліфікаційного рівня. При цьому первинний сектор заповнюється висококваліфікованою робочою силою (спеціалісти з вищою освітою, управлінський апарат, представники науки, художня інтелігенція), а вторинний – малокваліфікованою робочою силою, що позначається на оплаті праці. Значна частина представників національних меншин в силу свого соціально-професійного складу автоматично потрапляє у другий сектор [6, с.116].

Ще одним особливо важливим об'єктивним чинником, який здійснює суттєвий вплив на інтеграцію – сприяння корінним населенням інтеграції іммігрантів. Так, зокрема, в багатьох країнах Західної Європи воно є досить неоднозначним, тому інколи не може не викликати занепокоєння в зв'язку з деякими обставинами. Не дивлячись на толерантність європейців, бажання сприймати нову інформацію та нових осіб, в останні роки багато країн Європи відчули на собі зростання расизму та ксенофобії. Як зазначає Г.Костинський, іммігранти сприймаються як небезпечний елемент руйнування складеної етносоціальної однобічності та структурованості, в їх поведінці вбачають неповагу до норм і традицій тієї культури, в яку вони потрапили, нехтування існуючими в цьому середовищі цінностями і традиціями [5, с.129].

На думку деяких дослідників, уряди ряду держав не завжди приділяють належну увагу проблемам інтеграції іммігрантів. Їхні опоненти, навпаки, заявляють, що процеси інтеграції в повсякденному житті повинні відбуватися самі собою і тому жорстко регламентувати та впливати на них неможливо. З іншої точки зору, як зазначають вчені, абсолютно вільне суспільство повинно бути толерантним до громадян будь-яких устремлінь. Треба визнати, що для зняття етнічної напруги уряди країн Західної Європи здійснюють певні зусилля. Однак, їх неможна до кінця назвати ефективними, оскільки вони часто ліквідують наслідки ксенофобії та мігрантофобії, але не вирішують причин їх виникнення...В будь-якому суспільстві необхідна пропаганда етнічної толерантності через всі інститути – політичні партії, культурні та економічні організації, церкву і школу [5, с.130]. До речі, одним із результатів міжетнічної взаємодії виступає бікультуралізм, який характеризується поєднанням культури, звичаїв та мови, властивих даній та іншій етнічній групам. Для багатьох етнічних меншин властивий саме такий спосіб інтеграції в європейське суспільство [5, с.121]. Можна також вести мову про те, що в більшості європейських країн існує модель мультикультуралізму – явища, при якому відбувається співіснування і взаємопроникнення елементів кількох іноетнічних культур при збереженні етнічної своєрідності кожної етнічної групи [5, с.121]. Тобто, в даному випадку мова йде про гармонійну взаємодію представників різних культур у межах будь-якого поліетнічного організму.

Зазначимо, що наслідком міжетнічної інтеграції виступає етнічна толерантність (а не асиміляція), що характеризується саме позитивним ставленням і до своєї етнічної культури і до культури інших етнічних груп, з якими дана група контактує. Розуміння толерантності несумісне з визнанням переважання однієї культури над іншою. Під таким кутом зору етнічна інтолерантність виглядає як негативне сприйняття іншої етнічної культури при позитивному сприйнятті власної культури. Відбувається активізація механізмів соціально-психологічного захисту, що залежить, як правило, від двох факторів: культурної дистанції (чим більш відмінною від власної сприймається культура іншої етнічної групи, з якою відбувається взаємодія, тим ймовірніше посилення інтенсивності механізмів соціально-психологічного захисту) та ступеня цілісності і самостійності тієї чи іншої групи як суб'єкту міжетнічної взаємодії [7, с.50].

Як відомо, поняття «толерантність» означає терпимість до чужих думок і вірувань. Проблема толерантних національних стосунків в Україні, на території якої проживають десятки етнічних груп, є досить актуальною при проведенні державної етнополітики. Так, зокрема, як свідчать результати етносоціологічних досліджень Інституту соціології НАН України, у міжнаціональних відносинах нашої держави спостерігається стабільність і міжетнічна толерантність, що є результатом адекватної державної етнополітики. В цьому аспекті доречно навести результати бачення експертами принципів побудови державної політики у сферах освіти, культури та міжнаціональних відносин. Так, зокрема, відносно ставлення до національних культур як чинника збереження суспільно-політичної єдності України, то 65% експертів дотримуються думки, що найбільш ефективним для збереження суспільно-політичної єдності України було б сприяння збереженню культурної самобутності національних спільнот України з одночасним розвитком загальнодержавної культури на основі українських культурних традицій. Так вважають близько двох третин експертів на Заході, в Центрі і Сході країни та половина експертів на Півдні. У Південному регіоні кожен третій експерт вважає, що найбільш ефективним було б сприяння мультикультуралізму, за якого жодна з національних культур, у тому числі й українська, не була б домінуючою, з одночасним заохоченням розвитку загальнодержавної культури, що не матиме виразних національних ознак [8, с. 46-47].

Зазначимо, що побоювання етнічних конфліктів не є наслідком негативних подій чи нетолерантного ставлення до тієї чи іншої етнічної групи. Воно може бути спричинене психологічними

особливостями, зокрема, настороженістю населення, з одного боку, щодо виникнення будь-яких етнічних конфліктів, а з іншого, підштовхнути до прояву ксенофобії та ізоляціонізму. Це зумовлюється, зокрема, певним рівнем нетолерантності населення стосовно появи конфліктів на етнічній основі. В цілому, стан міжетнічних стосунків на сьогодні в Україні можна вважати більш-менш стабільним і передбачуваним саме внаслідок відносно високого рівня етнічної толерантності населення країни.

При цьому на особливу увагу заслуговує тенденція зміни базисного типу особистості, котра свідчить, що на теперішньому етапі свого розвитку українське суспільство за "людськими ресурсами" більшою мірою готове до демократичних і ринкових перетворень, ніж це було впродовж перших років незалежності України. Так, в останні роки в Україні суттєво побільшало так званих "інтерналів" — людей, котрі відповідальність за те, як складається їхнє життя, покладатимуть передусім на самих себе, а не на зовнішні обставини. І хоча "екстерналів" і досі більше за "інтерналів", в останні роки вони вже не становили більшості населення. Якщо зважити, що інтернальність є психологічною домінантою людей, які живуть в економічно розвинених демократичних державах, можна констатувати, що в Україні останніми роками спостерігається тенденція наближення особистісних характеристик населення до базисного типу особистості в країнах Заходу [9, с. 83]. Звідси впливає той факт, що людська особистість є специфічним утворенням, яке «виводиться» безпосередньо із соціальних чинників.

Вагомим чинником виступає й те, що нині в Україні продовжує активно формуватися законодавча база забезпечення прав національних меншин. Причому, закони та правові акти, що стосуються меншин, враховують не лише досвід функціонування міжнародно-правових норм, а й специфіку політичного, соціально-економічного та етнокультурного розвитку України.

Висновки: Питання міжетнічної інтеграції є складовою частиною загальної етнічної культури нації і людини, часткою світогляду громадян правової держави. На сьогодні першочерговим завданням є формування толерантної міжетнічної взаємодії та її практичне впровадження в діяльність державних та громадських інституцій, організацій. Розвинена громадянська та національна свідомість, національна культура, не дозволяють особі зверхньо та з почуттям «другосортності» спілкуватися з представниками інших етносів та народів. Причому стратегія інтеграції можлива лише в мультикультурному суспільстві з низьким рівнем упереджень та високим рівнем толерантності між різними етнічними групами. Отже, стратегія держави щодо стану міжетнічної інтеграції повинна бути спрямована на досконалі механізми існуючої концепції етнополітики та ефективну управлінську систему, мається на увазі, етнополітичний менеджмент.

Зазначимо, що інтеграційні процеси належать до об'єктивних реалій життєдіяльності представників різних етнічних груп як складової етнонаціональної структури суспільства. При цьому в українському суспільстві необхідно дотримуватися принципів мовного розмаїття та культурного плюралізму, а Українська держава повинна здійснювати виважену етнополітику та розширювати зв'язки з етнічними батьківщинами відповідних національних меншин. Аналіз суб'єктів етноінтеграційного процесу та чинників, які його обумовлюють, дає змогу в цілому оптимістично оцінювати перспективу збереження в Україні міжнаціонального миру і злагоди, що є одним із найсуттєвіших чинників цивілізованого та демократичного розвитку країни.

Література: 1. Арбеніна В.Л. *Етносоціологія: Навч. посіб.* – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2007. – 316 с. ; 2. Дюркгейм Э. *О разделении общественного труда.* – М.: Канон, 1996. – 432 с.; 3. *Структурні виміри сучасного суспільства: Навч. посіб.* – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. - 372 с.; 4. *Социальное неравенство этнических групп: представления и реальность / Авт. проекта и отв. ред. Л.М.Дробижеева.* – М.: Academia, 2002. - 480 с. ; 5. Рязанцев С.В. *Интеграция этнических мигрантов в европейское общество: проблемы управления // Этнические проблемы современности.* – Ставрополь. - 2001. - Выпуск 7. – С. 120-131. ; 6. Евтух В.Б. *Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция.* – К.: Наукова думка, 1991. – 177 с. ; 7. Евтух В.Б., Трощинський В.П., Аза Л.О. *Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті: Навч. посіб.* - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 58 с.; 8. *Національна безпека і оборона.* – 2007.- № 9. – С. 3-10. ; 9. Головаха Є., Паніна Н. *Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг.* – Київ, 2008. – 85 с.